

Elmélkedés a büntetendővé nyilvánítás értéktartalmáról

I. BEVEZETÉS

A büntetőjogi jogalkotás egyik alapkérdése, hogy mely magatartásokat vonja be a jogalkotó a kriminalizációs körbe, mely cselekményeket nyilvánítson büntetendővé. E jogalkotási folyamatot számos tényező vezérli, mint például a nemzetközi jogi standardok, illetve az államnak az egyes alapjogokra vonatkozó jogvédelmi kötelezettsége, a szükségesség és arányosság alkotmányos zsinórmértéke, és így tovább.

A jelen rövid tanulmányban olyan, a büntetőjogi jogalkotással kapcsolatos kérdést vetek fel, mely talán örök érvényűnek tekinthető, egyben megkerülhetetlen a büntetőpolitika kialakítása kapcsán. Nevezetesen: mi a kriminalizáció értéktartalma, mennyiben értékkötött a büntetendővé nyilvánítás?

A kérdés megválaszolása első lépésben szükségszerűen az értékek fogalmának és funkciójának meghatározását, valamint a jogrendszerrel történő összefüggésük megvilágítását igényli. Az értékek fogalmának, funkciójának elemzéséhez Bihari Mihály egyes értékelméleti írásait használom fel, és ugyancsak utalok e munkákra a jog és az értékek összefüggéseinél.

II. AZ ÉRTÉKEK MIBENLÉTE ÉS FUNKCIÓI

Az axiológia tudománya a filozófiai értékfogalom meghatározását tűzte ki célul. Az értékfogalom kidolgozását az bonyolítja, hogy az értékek általában absztrakt szinten, elvontan megfogalmazott követelményekként jelennek meg. Bihari Mihály rámutat, hogy az absztrahálódás oka, hogy az értékek mint elvont követelmények „objektívalódnak”, illetve „leválnak” az érték megfogalmazójáról.^[1] Utal arra is, hogy a kimerítő értékfogalom-alkotás azért is nehéz, mert az értékek ténylegesen csak funkcionálisan, működésük közben, különösen ún. *érték-kollízió*, *érték összeütközés* során mutatják meg a szemlélőnek valódi tartalmukat.^[2] Az értékek megjelenése nem önmagukban véve történik, hanem ún. *„pozitív-negatív értékkategória-párokban”*, hiszen a pozitívan megfogalmazott értékek valamivel szemben jelennek meg. Bihari megállapítása szerint a pozitív értékek elutasítják negatív ellentétüket, a negatív értékkategóriákat.^[3]

[1] Bihari, 2009, 4.

[2] Részlet Bihari Mihály „Értékek és értékrendszerek” című előadásából (Elhangzott: Széchenyi István Egyetem Doktori Iskola, „Az állam és jog alapvető értékei” című konferencia Plenáris Ülésén 2010. december 10. napján. Győrött). Írásos összefoglalóját lásd: Bihari, 2010, 8–10.

[3] Bihari, 2009, 3.

A fentiekből is kitűnik, hogy az érték általában valamely pozitívan megfogalmazott, kívánatos minőséget jelent. Az értékek tehát „*Sollen-jellegű objektivációk*”.^[4] A kérdés csupán az, hogy kinek a számára kívánatos az így megfogalmazott pozitív minőség. Bihari válasza szerint elsősorban az érték megfogalmazójának lényegesek a választott értékek, hiszen az értékítélet-alkotással mi magunk ítélünk valamit értékesnek, helyesnek, avagy helytelennek. Szélesebb körben az értékválasztás társadalmi csoportokat érint, amely csoportok számára az elfogadott értékek mások magatartásának értékmérőjévé válnak. Bihari megfogalmazása szerint tehát az érték: „mérlegelés és választás eredményeként létrejött értékítélet, aminek alapján valamit, valamilyen minőséget, tulajdonságot helyesnek, kívánatosnak ítélünk (pozitív érték), annak ellenkezőjét pedig (negatív érték) elutasítjuk, elvetjük, elítéljük.”^[5]

Bihari elemzéseiben az értékeknek számos funkcióját megjeleníti. Utal arra is, hogy az értékfunkciók általában együttesen érvényesülnek, ám valamely konkrét szituációban egy-egy adott funkció dominánssá válhat. Az értékek egyik funkciója, hogy *értékmérőként működnek*, melynek segítségével pozitívan vagy negatívan értékeljük mások magatartását. Az értékek *integrációs szereppel is bírnak*, hiszen az azonos érték mentén élők csoportjait összekötik egymással. E közösségek teremtik meg az objektívalódott értékeket. Az értékek *meghatározzák az adott társadalomban az életminőséget*. Az értékek *társadalmi és történeti funkciója* az értékek rendszerének folyamatos gazdagítása, és az alapvető értékekből további értékek kibontása.^[6]

Az értékeknek a mi szempontunkból legfontosabb funkciója, hogy *magatartásbefolyásolók*. Bihari úgy fogalmaz: az érték mindennapi életünkben megjelenő, mindennapi viszonyainkat meghatározó *viselkedésregulátor*. Az értékek viselkedésre gyakorolt hatása ugyanis az értékítéletekben ölt testet. E pozitív vagy negatív módon megfogalmazott értékmegítélések aztán további magatartásunkat motiválják. Érték-motivált magatartásunkat, értékválasztásainkat főleg konfliktusos szituációkban illeti a közösség értékítélettel.^[7]

A viselkedésszabályozó funkció az értékkonfliktuson keresztül körvonalazza saját értékeinket, hiszen az értékkonfliktusok vetik fel a saját, és a miénktől eltérő értékek tudatosításának, pontos megfogalmazásának a szükségét, továbbá ilyen szituációban tudatosan bennünk saját értékválasztásunk. Össztársadalmi szinten pedig az értékkonfliktus a politikailag tagolt, heterogén értékrendszereket hozza létre. Bihari rögzíti, hogy a társadalom egyes alrendszerei az adott alrendszer fő funkcióihoz kapcsolódó *sui generis* értékrendszereket, illetve érték-kategória-párokat hoznak létre, amelyek az alrendszerekben zajló társadalmi tevékenységeket működtetik.^[8] A jogrendszer azonban, mint a társadalom egyes alrendszereit szabályozó sajátos rendszer, különös módon viszonyul az értékekhez.

[4] Bihari, 2009, 12.

[5] Bihari, 2009, 7.

[6] Bihari, 2009, 12–14.

[7] Bihari, 2010, 8–10.

[8] Bihari, 2009, 5.

III. A JOG ÉS AZ ÉRTÉK VISZONYA

A jog és az érték viszonyában két kérdés adódik. Az egyik, hogy a jogrendszernek vannak-e sajátos, *sui generis* értékei, és ha igen melyek ezek. Másrésztől magának a jognak az értékelése mely értékmérővel történhet.

Az első kérdés kapcsán Bihari Mihály megállapításából indulok ki, mely szerint az értékek „*normatív előírások formájában objektiválódott absztrakt követelmények*”.^[9] A normatív értékek számos társadalmi szabályozóban manifesztálódhatnak, amikor objektiválódott normává válnak: megjelenhetnek szokásban, erkölcsi szabályban, jogszabályban, és ezzel látják el az értékvédő funkciójukat. Az ily módon elvontan megfogalmazott értékeket a jogalanyok megismerik, és egyfajta értékszocializáció útján elfogadják, vagy elutasítják. Ez köznapi értelemben megfeleltethető a jogkövetés és a jogsértés folyamatának is. Igaz az is, hogy a jogkövetési és jogsértési mechanizmusban az érték saját absztrakt tartalmához képest „*túlkonkretizálódik*”.^[10]

A jogi norma tehát véleményem szerint objektiválódott és tételezett érték, azaz a jogi norma önmagában vett értékhordozó, hiszen magát a védendő értéket közvetíti a jogalanyok számára. Az adott jogrendszer által védett értékeket azonban nagyon nehéz volna kimerítően felsorolni, hiszen a jogrendszer, mint a társadalmat szabályozó rendszer számos értéktől befolyásolt. A demokratikus berendezkedés többek között a jogalkotáson keresztül jeleníti meg a társadalom egyes csoportjainak értékeit. Plurális demokráciában ezek az értékek változatosak, továbbá az adott hatalmi struktúra alapján preferált értékeken túlmenően a politika a jogrendszerbe a demokratikus alapértékeket is beépíti.^[11]

A politika tehát közvetlen hatást gyakorol a jogrendszerre. Bihari Mihály a jogrendszer szempontjából a politikumot az értékek közvetítőjének tekinti. A jog — nézete szerint — politikailag determinált, ezt a *jog külső, politikai értékrelációjának* nevezi. E külső értékreláció egyik korlátja az *érték-abszolutizáció*, amely a jog oly mértékű át-politizálódására utal, amikor a jog formálisan létezik, de tartalmi kritériumai, valódi jogi minősége nem érvényesül. A másik, belső korlát a jog belső tartalmi értékeinek érvényesülése. Ezt nevezi Bihari *belső jogi értékvilágnak*, amely alatt azt érti, hogy a jognak olyan saját érték kategóriái vannak, melyeket csak a jogi élet tud kibontakoztatni. Ilyen például a jog igazságossága, kiszámíthatósága.^[12]

Ez a gondolat visz át a második kérdésem megválaszolásához, nevezetesen: mely érték mérővel lehet magát a jogot értékelni. A jogrendszerre is jellemző az a Bihari által tett megállapítás, hogy az objektiválódott, és a megfogalmazóról levált értékek a megfogalmazóval szemben is érvényesítendő követelményekként hatnak.^[13] A jogrendszer saját magára vonatkozó értékei is ugyanígy viselkednek. Gondoljunk csak az Alkotmánybíróság 11/1992. (III. 5.) számú határozatára, mely egyértelművé tette, hogy bármely politikai törekvés kizárólag az Alkotmány keretei között valósítható meg, és az alkotmányosság megítéléséből a napi politikai szempontok ki vannak zárva. Ugyancsak itt

[9] Bihari, 2009, 4.

[10] Bihari, 2009, 12.

[11] Vö. Peschka, 1981, 240.

[12] Peschka – Samu – Péteri et al., 1978, 441.

[13] Bihari, 2009, 4.

rögzítette az Alkotmánybíróság, hogy a jogállami legalitás megköveteli a jogrendszer önmagára vonatkozó szabályainak feltétlen érvényesülését, mivel jogállamot nem lehet a jogállam ellenében megvalósítani. A jogrendszer *sui generis* értékei tehát a jogra is visszavonakoztathatók. Hogy melyek ezek a jogi értékmérők, az a mindenkori társadalmi berendezkedés, illetve a mértékadó jogfilozófiai nézőpont függvénye.

Samu Mihály is utal arra, hogy a jogrendszert az egyes jogfilozófiai irányzatok különböző értékmérő alapján ítélték meg. Példája szerint a polgári jogfilozófiai gondolkodásban a pozitív jogot a természetjog, az igazságosság, majd pedig a helyes jog értékmérőinek megfelelően értékelték. Véleménye szerint a jog értékmérője az, hogyan szolgálja és segíti elő a történelmi fejlődést. A jog értékelésének tevékenységét pedig a jogpolitika végzi el azáltal, hogy meghatározza a megvalósítandó jogi értékeket, a jogi eszközökkel támogatandó társadalmi értékeket. Az adott politikai rendszerben uralkodó jogpolitikai koncepció determinálja, hogy mely jogi értékek megvalósítását preferálják.^[14]

A jogpolitika tehát egyfajta közvetítő a jogi értékek, valamint a politikai alrendszeren keresztül becsatornázódott társadalmi értékek között. Azt, hogy mi lehet érték, mi hordoz valamiféle pozitívumot az adott társadalom felfogásában, mindig az idő és a tér kontextusában megvalósuló aktuális többségi felfogás dönti el. A többségi felfogás alapján alakul ki ugyanis a jogvéde érdekek és értékek köre, amely értékkör kodifikációs szemszögből egyértelműen a jogpolitika fogalmába illeszthető.

IV. A BÜNTETŐJOG ÉRTÉKMÉRŐJE ÉS A TÁRSADALOMRA VESZÉLYESSÉG

A büntetendővé nyilvánítás, a kriminalizáció maga is értékszelekciót, értékelköteleződést jelent.^[15] A jogi és a büntetőjogi védelem ugyanis azokat az értékeket érinti, amelyeket általában a társadalom fontosnak tart, és amelyeket védelemben kíván részesíteni, hiszen a büntetendő cselekmény olyan társadalmi jelenség, amelynek fogalmában mindig a társadalom értékítélete az irányadó.^[16]

A jogpolitika büntetőjogra vonatkozó területe, a büntetőpolitika determinálja a speciális büntetőjogi értékeket. A jogpolitikán belül ugyanis a mindenkor aktuális büntetőpolitika dönti el, hogy mely magatartásokat büntessünk, tehát mely cselekmények képezik a büntetőjogi jogalkotás tárgyát. Miközben a kriminalizációs folyamat során a jogalkotó értékválasztással szelektálja azokat a magatartásokat, amelyek a társadalomra hátrányosak vagy károsak, e szelekcióval tulajdonképpen negatív értékítéletet mond azokról az emberi cselekedetokről, amelyek az aktuális többségi értékválasztással ellentétesek. A büntetőpolitika és a kriminalizáció így szükségképpen értékválasztást, értékelköteleződést jelent.^[17]

[14] Peschka – Samu – Péteri et al., 1978, 427.

[15] Bócz Endre megjegyzi, hogy minden bűncselekmény mindig és feltétlenül sért valamilyen magasabb síkon megfogalmazott jogi értéket, illetve valamely tág értelemben felfogott szabadságot, még akkor is, ha a szóban forgó sérelem nem közvetlenül a tételes büntető jogszabályba ütközés folytán keletkezik. (Bócz, 2007, 120–121.)

[16] Kóhalmi, 2007, 145.

[17] Németh, 2011, 33.

Wiener A. Imre a büntetőpolitikát hagyományos-, illetve változó nézetekre osztja. Az értékek szempontjából a hagyományos büntetőpolitika változatlan, azaz a hagyományos büntetőpolitika által védett értékek köre történetileg állandónak tekinthető, és nagyjából a tízparancsolat egyes tételeiből eredeztethető. A változó büntetőpolitikai nézetek ezzel szemben a társadalom erkölcsi, politikai, történelmi értékváltozásait követik, illetve képezik le.^[18]

Mindez persze nem jelenti azt, hogy a változó büntetőpolitikai nézetek politikai értékeket jelenítenének meg. Gellér Balázs is kiemeli, hogy a büntetőpolitika pártpolitikailag nem színezett és így párt-semleges fogalom, hiszen a büntetőpolitika olyan céloknak és elveknek az összessége, amelyek a büntető igazságszolgáltatás működését az alkotmányos keretek között meghatározzák. Ekként, a büntetőpolitika alapértékét demokratikus társadalomban maga a demokratikus állameszme jelenti.^[19] Gellér szerint ebből ered, hogy a demokratikus állameszmét védelmező büntetőpolitika alkotmányos megalapozást kap. Kétségtelen azonban, hogy a politika alakulása a büntetőpolitika változó nézeteire jelentős hatást gyakorolhat. Domokos Andrea utal arra, hogy a rendszerváltás utáni magyar büntetőpolitikán a parlamenti ciklusok váltakozásával járó kormányváltások és a mögöttes aktuálpolitika jelentős lenyomatot hagytak.^[20] A büntetőpolitikának azonban van egy a politikától teljesen független magja, amelyet Gellér „szakmai büntetőpolitikának” nevez.^[21] A szakmai büntetőpolitika ugyanúgy kialakítja a büntetőjogi jogintézmények szigorúan technokrata, szakmai jellegű vizsgálatát, mint ahogyan a jogrendszer a saját magára vonatkoztatott konstans értékek alapján vizsgálja felül saját magát. A szakmai büntetőpolitika így véleményem szerint leginkább büntetőjog-dogmatikai értékek mentén határozható meg.

A büntetendővé nyilvánítás előszobája tehát, hogy a konstans-, illetve a változó büntetőpolitika mely értékek védelmét tűzi ki célul. A büntetendővé nyilvánítás értéktartalmát azonban nemcsak a büntetőpolitika határozza meg. A Btk. 10. § (1) bekezdése a bűncselekmény törvényi fogalmánál egyértelműen értékszelekciós szűrőt iktat be, amikor úgy rendelkezik, hogy bűncselekményt csak társadalomra veszélyes cselekmény képezhet. A társadalomra veszélyesség fogalmát a Btk. 10. § (2) bekezdése az állami-, társadalmi-, gazdasági rend, illetve az állampolgárok személye-, és jogai sérelmében vagy veszélyeztetésében határozza meg.^[22]

A társadalomra veszélyesség tehát a törvényi bűncselekmény-fogalom része, bár e fogalmi minősége néhány éve vitatottá vált. Ennek oka, hogy a társadalomra veszélyesség büntető törvénybe integrálása a büntetőjog-tudományban koncepcionális nézetkülönbséget idézett elő. Egyesek szerint a társadalomra veszélyesség a bűncselekmény törvényi fogalmi elemeként, egyes konkrét esetekben is külön értékelendő körülmény.^[23]

[18] Wiener, 1999, 11–12.

[19] Belovics – Gellér – Nagy – Tóth, 2012, 84–87.

[20] Domokos, 2008, 115.

[21] Belovics – Gellér – Nagy – Tóth, 2012, 85.

[22] Btk. 10. § (2) bekezdés: „Társadalomra veszélyes cselekmény az a tevékenység vagy mulasztás, amely Magyarország állami, társadalmi vagy gazdasági rendjét, az állampolgárok személyét vagy jogait sérti vagy veszélyezteti.”

[23] Erre utal a Tolna Megyei Bíróság döntése is, amely a társadalomra veszélyesség körében a következőképpen indokolt: „A cselekmény társadalomra veszélyessége káros következmények előidézését, tehát egy

Más szerzők érvei alapján azonban a társadalomra veszélyesség nem más, mint a materiális jogellenesség büntetendőséget meghatározó tételének egyik manifesztációja. A jogalkotó tehát a társadalomra veszélyességet — ahogy Békés Imre fogalmaz — nem konstruálja, hanem felismeri.^[24] A társadalomra veszélyesség kapcsán a másik — ezen előzőhöz kapcsolódó álláspont, hogy a jogalkalmazó köteles vizsgálat tárgyává tenni a tényállásszerű cselekmény konkrét társadalomra veszélyességét, és e körben megállapíthatja a társadalomra veszélyesség hiányát, amennyiben pedig erre a következtetésre jut, a terheltet — a bűncselekmény egyik fogalmi ismérvének hiánya miatt — kell felmenteni.^[25] E fenti nézőpontokkal szemben áll Hollán véleménye, aki a társadalomra veszélyesség fogalmát eltávolítaná a *törvényi bűncselekmény fogalomból*, illetve kifejti, hogy a társadalomra veszélyességet nem szabad önálló elemként értékesíteni a *tudományos bűncselekmény-fogalomban* sem, mert e tág és bizonytalan hatókörű kategória konkrét esetre való alkalmazása komolyan veszélyezteti a jogbiztonságot.^[26]

A társadalomra veszélyességről alkotott koncepcionális állásfoglalásnak nemcsak a büntetőjogi felelősség eldöntése szempontjából van jelentősége, hanem a büntetendővé nyilvánítás, a kriminalizáció szemszögéből is. Belovics Ervin rámutat, hogy a törvényi bűncselekmény fogalomból eredően a jogalkotó a lehetséges emberi magatartások közül kizárólag azokat nyilváníthatja bűncselekménnyé a Büntető Törvénykönyv Különös Részeiben, amelyek a társadalomra veszélyesek. A büntetetté nyilvánított cselekmény ugyanis megítélése szerint *in abstracto* feltétlen büntetést érdemlően veszélyes a társadalomra.^[27]

Értékelméleti szempontból nézetem szerint lényeges megállapítás, hogy a jogalkotó számára a társadalomra veszélyesség a bűncselekménnyé nyilvánítás indoka. Ez ugyanis azt jelenti, hogy a jogalkotó a lehetséges emberi magatartások köréből egy olyan értékelést tartalmazó kiválasztást valósít meg, amely szerint a bűncselekménnyé minősített tevékenységek egyértelműen sértik vagy veszélyeztetik Magyarország állami, társadalmi vagy gazdasági rendjét, vagy az állampolgárok személyét, illetve jogait.

A 2013. július 1. napjával hatályba lépő új Btk. változatlanul meghagyta a társadalomra veszélyességet a törvényi bűncselekmény-fogalomban. A társadalomra veszélyesség definícióját azonban nemcsak pontosította, de egyben jelentősen értékkötötte is tette. Eszerint: „Társadalomra veszélyes cselekmény az a tevékenység vagy mulasztás, amely mások személyét vagy jogait, illetve Magyarország Alaptörvény szerinti társadalmi, gazdasági, állami rendjét sérti vagy veszélyezteti.”^[28] Azt gondolom, nem igényel

fennálló állapot hátrányos megváltoztatását jelenti. Az adott cselekmény társadalomra veszélyességének megítélésénél figyelembe kell venni- esetleg egyéb ismérvek mellett- a hátrányos következmények súlyosságát, a reparálhatóságot, valamint azt, hogy a jogrend képes-e ellátni a jogtárgy védelmét a büntetőjogon kívüli eszközökkel is vagy sem.” (Vö. Tolna Megyei Bíróság, Bf. 246/2000.; A döntést idézi: Kis – Hollán – Gellér, 2006, 33.)

[24] Békés – Földvári –Tokaji, 1980, 89.

[25] Vö. Belovics, 2007, 38–39.

[26] Hollán, 2004, 728.

[27] A társadalomra veszélyesség, mint a bűncselekmény tartalmi ismérve viszont a jogalkalmazás számára egyszersmind azt jelenti, hogy minden tényállásszerű cselekmény esetében vizsgálat tárgyává kellene tenni, hogy a formálisan jogellenes cselekmény az adott konkrét szituációban ténylegesen veszélyes-e a társadalomra. (Belovics, 2007, 35.)

[28] A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény, 4. § (2) bekezdés.

különösebb magyarázatot, hogy az Alaptörvény szerinti társadalmi, gazdasági, állami rend meghatározással a jogalkotó az Alaptörvény értékeit a büntető kódexbe is beemelte. A bűncselekménnyé nyilvánítás ezt követően tehát csak az Alaptörvény szerinti értékek mentén történhet.

V. ÖSSZEGZÉS

A büntetőjog *ultima ratio* szerepe^[29] azt implikálja, hogy olyan társadalmi minimum elvárásokat fogalmazzon meg, amelyek megsértése feltétlen joghátrányt von maga után. Gellér Balázs ezt úgy fogalmazza meg, hogy a kontinentális jogokban a büntetőjog közvetíti a társadalmi minimál morált.^[30] Ebből következően a büntetőjog értékvédő, s ezáltal értékteremtő szerepe megkérdőjelezhetetlen. Specialitása abban áll, hogy a büntetőpolitika rétegződései egyrészt konstans értékekkel töltik meg a büntetőjogot, másrészt azonban az aktuális társadalmi, gazdasági és politikai berendezkedés értékeinek rendszere közvetlenül befolyásolja a büntetőjogi értékvilágot.

A társadalomra veszélyesség törvényi tényállási elemként kezelése, avagy másik oldalról materiális jogellenességgel történő azonosítása a kriminalizációra is lényegi kihatással van. Amennyiben ugyanis a társadalomra veszélyességet az absztrakt törvényi tényállás elemeként kezeljük, úgy a kriminalizáció csak és kizárólag olyan esetekben lesz megengedhető, amelyeknél valamely, a Btk. 10. § (2) bekezdésében meghatározott érték sérül, vagy veszélybe kerül. Az új Btk. az Alaptörvény értékeire utalással egyértelmű üzenetet hordoz afelől, hogy a büntetőpolitika az Alaptörvény értéktartalmának megfelelő büntetőjogi jogalkotást preferál.

Mindebből következik, hogy a büntetendővé nyilvánítás, a kriminalizáció értékköttött jogalkotási folyamat, amelynek értékei a társadalmi, gazdasági rendből, az állampolgárok jogaiból, és az alkotmányos értékekből származtathatóak.

IRODALOM

- Békés Imre – Földvári József – Tokaji Géza (1980): *Magyar Büntetőjog, Általános Rész.* BM Könyvkiadó, Budapest.
- Belovics Ervin – Gellér Balázs – Nagy Ferenc – Tóth Mihály (2012): *Büntetőjog I.* – A 2012. évi C. törvény alapján. HVG Orac Kiadó, Budapest.
- Belovics Ervin (2007): A jogellenesség és a társadalomra veszélyesség konfliktusa. In: *Iustum, Aequum, Salutare*, 2007. 3. szám, 31–43.
- Bihari Mihály (2009): A politikai értékek. In: *Jog – Állam – Politika*, 2009. 3. szám, 3–35.
- Bihari Mihály (2010): Értékek és értékrendszerek. In: Smuk Péter (szerk.): *Az állam és jog alapvető értékei I.*, Kiadja a Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Győr.

[29] Vö. 30/1992. (V.26.) AB határozat.

[30] Belovics – Gellér – Nagy – Tóth, 2012, 84.

- Bócz Endre (2007): Passzív alany, áldozat, sértett. In: *Rendészeti Szemle*, 55. évf. 9. szám, 103–129.
- Domokos Andrea (2008): *A büntetőpolitika változásai Magyarországon*. Kiadja: Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest.
- Hollán Miklós (2004): Gondolatok a társadalomra veszélyesség és a materiális jogel- lenesség különbségéről. In: *Magyar Jog*, 51. évf. 12. szám, 724–732.
- Kis Norbert – Hollán Miklós – Gellér Balázs (2006): *A Büntető Törvénykönyv Magyarázata I. kötet – Általános rész*. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest.
- Kőhalmi László (2007): Nekrológ a társadalomra veszélyességről. In: *Rendészeti Szemle*, 55. évf. 7–8. szám, 145–158.
- Németh Imre (2011): Gondolatok az erkölcsi alapú kriminalizációról. In: *Közjogi Szemle*, 4. évf. 3. szám, 28–37.
- Peschka Vilmos – Samu Mihály – Péteri Zoltán – Mádl Ferenc – Bihari Mihály – Nagy Boldizsár (1978): Érték és jogtudomány: . Akadémiai vitaülés, 1978. június 12., In: *Állam és Jogtudomány*, 21. évf. 3. szám, 414–443.
- Peschka Vilmos (1981): Értékek és kategóriák a jogalkotásban. In: *Jogtudományi Köz- löny*, 36. évf. 4. sz. 239–247.
- Wiener A. Imre (1999): *Büntetendőség Büntethetőség*. KJK Kiadó, Budapest.